

Iz arhivskih fondov in zbirk

UDK 930.253:091(436.5 Klagenfurt:497.4)

091:930.253(436.5 Klagenfurt:497.4)

Prejeto: 18. 11. 2004

Slovenica v Koroškem deželnem arhivu

Prispevek v počastitev 100. obletnice Koroškega deželnega arhiva in mednarodnega sodebvanja med sosednjima arhivoma

ALFRED OGRIS

doc. dr., direktor koroškega deželnega arhiva v Celovcu, v pokoju,
Kärntner Landesarchiv St. Ruprechter Straße Nr. 7, A-9020 Klagenfurt

IZVLEČEK

"Slovenica", ki so shranjena v fondih Koroškega deželnega arhiva, so izraz naselitvene zgodovine dežele Koroške, katere politična zgodovina je v okviru Habsburške monarhije in notranjeavstrijske zgodovine glede nekaterih posebnosti cela stoletja vendarle potekala skupaj s Štajersko, Kranjsko in Primorjem. Ob posameznih primernih in primerih iz kataloga smo lahko pokazali, da so arhivski viri kot znak raznolikih življenjskih oblik napisani tako v nemškem kot tudi v slovenskem in seveda latinskem in italijanskem jeziku. Osrednja tema prispevka je Celovski ali Rateški rokopis, ki je nastal med 1362 in 1390, bil po 1467 popisani z dodatnimi zapiski in je drugi najstarejši slovenski pisni spomenik nasploh. Da je zgodovina tega najpomembnejšega slovenskega rokopisa v Koroškem deželnem arhivu tekla na Koroškem in tudi v Zgornjesavski dolini v Sloveniji (oz. na Kranjskem), je simbolni izraz geopolitičnega položaja obeh dežel v srednji Evropi.

KLJUČNE BESEDE: Slovenica, Koroški deželni arhiv, rokopisi, Klagenfurt/Celovec, Rateče/Ratschach

ABSTRACT

SLOVENICA IN THE PROVINCIAL ARCHIVES OF CARINTHIA
100TH ANNIVERSARY TRIBUTE TO THE PROVINCIAL ARCHIVES OF CARINTHIA AND TO THE
INTERNATIONAL COOPERATION BETWEEN THE NEIGHBOURING ARCHIVES

Slovenica, stored in the fonds of the Provincial Archives of Carinthia, represents the history of settlement of Carinthia, whose political history within the Habsburg monarchy and Inner Austria was for centuries also connected to Styria, Carniola and the Littoral regarding some special characteristics. With individual examples from the catalogue we were able to show that the archival sources as a sign of heterogeneous life forms are written both in German and Slovene languages, as well as of course in Latin and Italian. The main topic of the paper is the Celovec or Rateče manuscript, written between 1362 and 1390. After 1467, several notes were added. It is the second oldest Slovene written document. The fact that the history of the most important Slovene manuscript in the Provincial Archives of Carinthia is happening in Carinthia and in Zgornjesavska dolina in Slovenia (i.e. in Carniola), is a symbolic expression of the geopolitical situation of both countries in Middle Europe.

KEY WORDS: Slovenica, Provincial Archives of Carinthia, manuscripts, Klagenfurt/Celovec, Rateče/Ratschach

Leto 2004 je leto obletnic. Arhivsko društvo Slovenije praznuje 50. obletnico ustanovitve,¹ prav tako pa Koroški deželni arhiv praznuje 100-letnico obstoja kot lastna in prva znanstvena ustanova dežele Koroške.² Vrhunec cele palete prireditev, ki so se vrstile v letu 2004, je bila slovesnost v Koroškem deželnem arhivu 13. 10. 2004, katere so se poleg številnih osebnosti javnega življenja v smislu dobrososedskih odnosov udeležili tudi predstavniki Arhivskega društva Slovenije. Nekaj pozdravnih besed je ob tej priložnosti izrekel tudi direktor Arhiva Republike Slovenije. S takimi dogodki se ohranja tisti duh sodelovanja na evropski ravni, v katerem je leta 2001 potekala tudi zelo odmevna izmenjava arhivalij med Koroškim deželnim arhivom in Arhivom Republike Slovenije.³

Tisti prostor, ki so ga od 15. stoletja dalje vedno pogosteje označevali kot "notranje dežele" Habsburžanov, je mnoga stoletja povezovala skupna zgodovina. Od 16./17. st. dalje se je zanj vedno bolj uveljavljala izraz "notranjeavstrijski"; obsegal je večinoma dežele Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorje. Skupne upravne strukture v teh deželah⁴ so razlog za to, da arhivi hranijo precej podobno arhivsko gradivo. Tako najdemo v arhivih teh dežel v glavnem vire v latinskem, nemškem, italijanskem in slovenskem jeziku; tematski poudarki so pri tem različni.⁵ Razlog, da se bom v nadaljevanju ukvarjal s "Slovenicami" v Koroškem deželnem arhivu, je omenjena obletnica.

Naselitvena zgodovina Karantanije/Koroške kaže od prvih stikov karantanskih Slovanov z Bavarci tisti za Koroško tako značilni nemško-slovenski dualizem, ki še danes predstavlja kulturno bogastvo te dežele. Zaradi srednjeveške kolonizacije, ki so jo izvajale razne škofije, kot so bile

Freisinška, Brixenška in druge, pa tudi posvetni zemljiški posestniki, na primer Ortenburžani, je imela tudi Kranjska dolgo časa delno podobno strukturo. To se v arhivalijah odraža do današnjega dne.

Pri arhivalijah moramo načeloma razlikovati med neposrednimi slovenskimi viri, to so arhivalije v slovenskem jeziku, in posrednimi slovenskimi viri, h katerim štejemo arhivalije, ki so sicer pisane v latinskem, nemškem ali italijanskem jeziku, vendar jih moramo zaradi imen, ki jih vsebujejo, ali zaradi raznih drugih znakov razlagati tudi s stališča dvojezičnosti. Kot nadrejeni pojem za obe vrsti virov sem izbral oznako "Slovenica", pri čemer pri drugi kategoriji ne gre za čisto slovenske vire, ampak za drugojezične, v katerih pa najdemo slovenske dodatke, kot so na primer slovenski prisežni obrazci (slika 1). K omenjenim dodatkom spadajo npr. imena (imena krajev, gora, rek in ledinska imena), seveda tudi imena oseb in vulgarna imena) v urbarnih, desetinskih registrih, jožefinskih katastrskih mapah, franciscejskem katastru itd., ki so v Koroškem deželnem arhivu načeloma zapisani v latinskem, od 14./15. st. dalje pa vedno pogosteje tudi nemškem jeziku. Med katastrskimi cenilnimi operati iz prve polovice 19. st. najdemo tudi dvojezične slovensko-nemške obrazce (slika 2), pa tudi nekaj cesarskih patentov in kurend iz 18. st., napisanih v nemškem, slovenskem in italijanskem jeziku. Naj opozorim še na slovenske časopise kot novodobne vire v tiskani obliki.

Primeri slovenskih virov v Koroškem deželnem arhivu (izbor)

Slovenski jezikovni spomeniki v Koroškem deželnem arhivu so že večkrat zbudili zanimanje raziskovalcev; naj opozorim samo na razstavo o pričevanjih o slovenskem jeziku s primeri s Koroške,⁶ ki je bila prikazana v Ljubljani leta 1982, in disertacijo Theodorja Domeja o Slovencih na Koroškem in njihovem jeziku⁷ z nekaj primeri iz Koroškega deželnega arhiva.⁸

Nekaj posameznih primerov naj bi v nadaljevanju ponazorilo raznovrstnost virov in zgodovinsko pomembnost njihove vsebine. Že v najstarejši listini Koroškega deželnega arhiva, diplomu kralja Karlmana iz leta 878, najdemo za kasnejši Zauchen (slov. Suho) pri Beljaku/Villach topografsko oznako "Durrinbah" (Dürrenbach); to je hkrati opozorilo na nemško-slovensko sesta-

¹ Glej Arhivi. Zbornik ob 50-letnici Arhivskega društva Slovenije, letnik 27, št. 1, Ljubljana 2004.

² Alfred Ogris-Wilhelm Wadl (Izd.), 100 Jahre Kärntner Landesarchiv 1904-2004, Klagenfurt 2004. Separat iz Carinthie I 2004, 13-182.

³ Alfred Ogris, Der Archivalien Austausch zwischen Kärnten und Slowenien, v: Carinthia I 2002, 11-45; isti, O izmenjavi arhivalij med avstrijsko Koroško in Slovenijo v letu 2001, v: Arhivi XXV/1 (Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja), Ljubljana 2002, 225-233; isti, Der Archivalien Austausch zwischen Kärnten und Slowenien, v: Scrinium 57, Wien 2003, 88-100 (brez priloge).

⁴ Glej: Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroška, Kranjska, Primorje in Štajerska do leta 1918, red. Jože Žontar v sodelovanju z Ugom Covo, Vinkom Demšarjem, Pierpaolom Dorsijem, Gernotom Fournierjem, Karlom Spreitzerhoferjem, Emo Umek, Wilhelmom Wadlom. Objave Štajerskega deželnega arhiva 15, izdali Koroški deželni arhiv, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhiv SR Slovenije, Državni arhiv v Gorici in Državni arhiv v Trstu, Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste 1988 (trijezično).

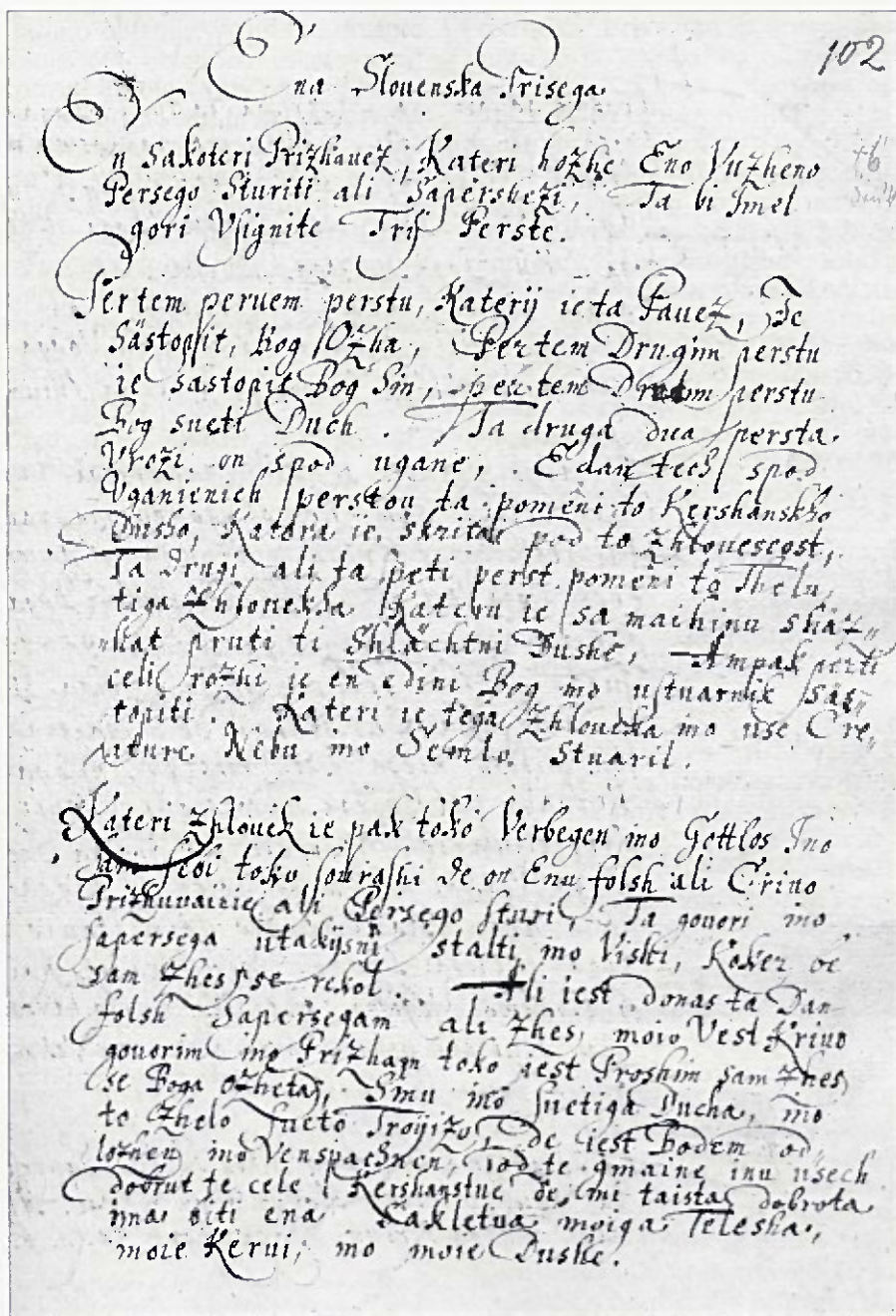
⁵ Seveda so tudi viri v drugih jezikih, npr. v francoščini, kar izhaja iz zgodovinskega razvoja, v tem primeru iz medigre Ilirskih provinc v Napoleonovih časih.

⁶ Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku. Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi 5, Ljubljana 1982, št. 5, 38 in 88.

⁷ Theodor Robert Domej, Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters von 1740 bis 1848, phil. Diss. Univ. Wien, Wien 1986; transkripcije slovenskih besedil (npr. str. 463 in druge) bi bilo mogoče izboljšati.

⁸ loc. cit.; glej zlasti priloge 447 sl.

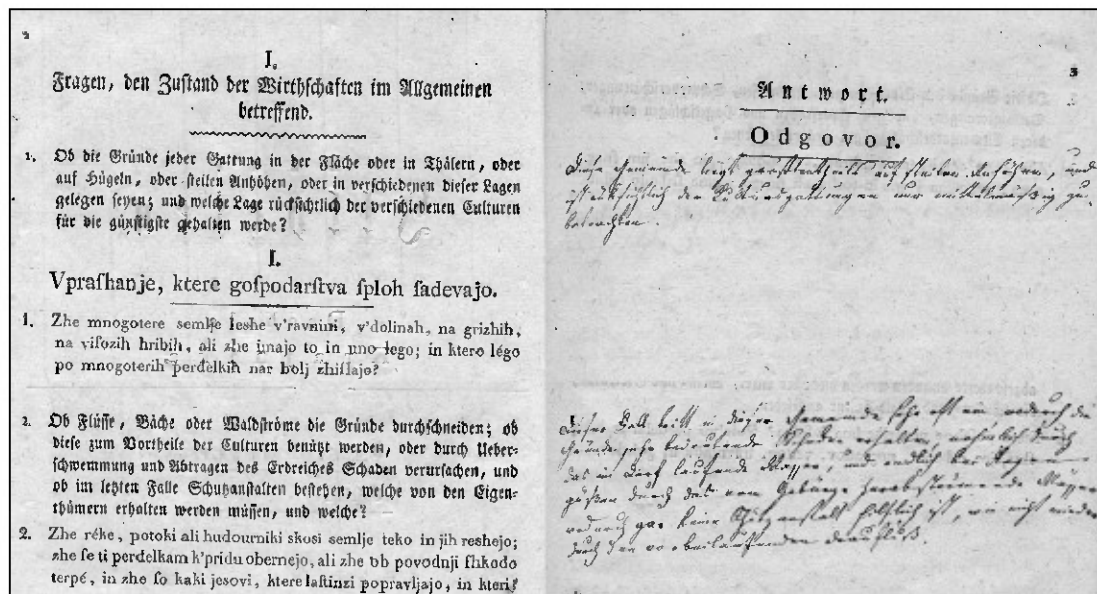

Slika 1: Trije primeri prisežnih obrazcev v slovenskem jeziku iz Grebinja (nedatirano, 17. st.), Pliberka (17. st., odlomek) in Rožeka (Gregor Nagele, 1754). (KLA, AHS 1916, 1230 in 38). – Transkripcije primerov iz Grebinja in Pliberka so v Domej, loc. cit., 463 in 452, pri čemer bi morali vsakokrat dodati "s". Transkripcija primera iz Rožeka je navedena spodaj, slika str. 297.

Transkripcija zaprisege Gregorja Nageleta:

"Jest Gregor Nagele sa perseschem na u moia lastna duscho / mojmo stuarnika Kristusha Jesusha ienu se sarotim per sgubi / mojga suelitschaina, da ta istich dinarjou, kateri je meni / Urscha Strelzhina hranit dalla, nikdar vetsch kaker / stu ienu dua duaiseti Rainisch ja billu, inu da je ona / tudi dua Raimisch protsch vsela, taku da poklej (sic!) ni vetsch / kaker stu ienu duaiseti Rainisch ostalu, inu zhe letu / moja sapersega ni resnitzna, taku meni gospud Boug / na pusti v nebeschko kraillistou priti. Amen."

Slika 2: Katastrski cenilni operat katastrske občine Šmarjeta v Rožu/St. Margarethen im Rosental, okoli 1840. (KLA, franciscejski kataster, št. 72012, K 258)

vino koroške naselitvene zgodovine.⁹ V listini iz leta 1321 sta omenjena "windischer Hainreich" in "Hainrich der Teudzz" (tudi "têusch Hainrich").¹⁰ To se nadaljuje 1684 na primer v imenovanjih za Loiblthal/Brodi ("... undterm Leobl im Brodiech genant ... in solhem Leoblthal"¹¹) ali na primer v dvojezični oznaki za goro med Podnom/Bodental in Brodijem/Loiblthal: okoli 1550 Gregor am Poxrukhn¹² (Bocksrücken) in 1827/28: Nakosichrbet¹³ (na Kozji hrbet). Leta 1563 je omenjen "windischer Wirt zu St. Andree" (St. Andraž v Labotski dolini/St. Andrä im Lavanttal),¹⁴ o Mariji Gaianzelin iz Velikovca/Völkermarkt, polsestri Georga Foresta, pa lahko izvemo: "... sich ausser landts und nach Laybach ins Crän (Kranjska/Krain) verhayrat ...".¹⁵

V zvezi z znano Hildegardino ustanovo v Kamnu v Podjuni/Stein im Jauntal se okoli leta 1650 omenja "una pogatschen"¹⁶ (pogača); s prehran-

skimi navadami v širšem smislu je povezana tudi opomba, ki jo večkrat zasledimo v hollenburških urbarijih in pri dajatvah žita vsebuje opozorilo "such et mogger"¹⁷ (suh in moker). Kar zadeva težo, je bilo pomembno, ali so ljudje dajatve oddali suhe ali mokre. Prav tako se je na območju zemljiškega gospostva Hollenburg v katastrski občini Apače/Abtei okoli leta 1788 neki travnik imenuje "... bei der Krottlaken oder per Jessare"¹⁸ (pri jezeru). V katastrski mapi iz leta 1788 v občini Smihel na Gosposvetskem polju/St. Michael am Zollfeld se pri opisu meje omenja "windische strasse";¹⁹ verjetno gre za tisto cesto, ki naj bi bila pomembna tudi v zvezi s Hemino romarsko potjo.

Slovenskih virov, npr. društvenih aktov in podobnega (slika 3), je iz obdobja od 19. stoletja naprej v fondih Koroškega deželnega arhiva vedno več, pri tem pa imajo določeno vlogo tudi porajajoči se konflikti med narodi. Pod kraljevim namestnikom Johannom Nepomukom, baronom von Schloißnigg (1849–1860), ki je 1864 postal predsednik dežele Kranjske, je "Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Kärnten" od 1850 od 1859 izhajal dvojezično (nemško-slovensko).²⁰ Ko so 1906 odprli karavansko že-

⁹ "pogača".

¹⁷ loc. cit., HA Dietrichstein, A 67, Ehrungsbuch 1686–1696.

¹⁸ loc. cit., Josephinisches Flurbuch A 88, KG Abtei, 76201, št. 221.

¹⁹ loc. cit., A 321, KG St. Michael am Zollfeld 72169, Grenzbeschreibung. V 19. je bilo ime kraja še "Windisch St. Michael". S tem v zvezi je treba opozoriti še na tako imenovani "windische Kreuz" na Štalenski gori/Magdalensberg (prim. Carinthia I 2003, 723–725).

²⁰ Evelyne Webering, Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick, Klagenfurt 1987, 56 sl.

⁹ Alfred Ogris, Das Karlmann-Diplom von 878. Kärntens älteste Urkunde, Graz–Klagenfurt 1996, 10.

¹⁰ MC VIII, 600. KLA, fotoarhiv št. 79. Izvrmik se nahaja v Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju. Napačne različice so bile popravljene predlogi ustrežno.

¹¹ Kärntner Landesarchiv (KLA), Herrschaftsarchiv (HA) Dietrichstein (Gospodski arhiv Dietrichstein), fascikel CCLXXIII/34/189.

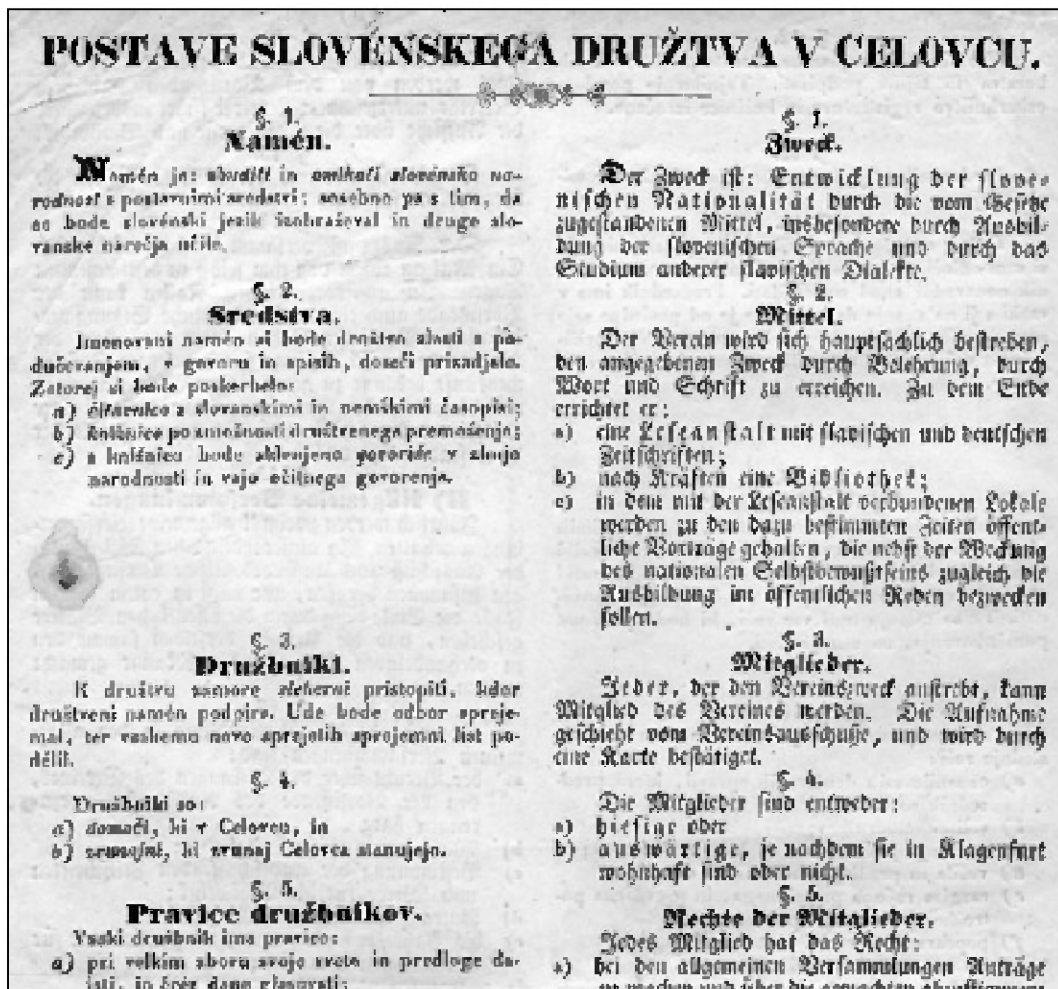
¹² loc. cit. HA Dietrichstein, A 22, Hollenburger Urbar 1541–1550, f. 132.

¹³ loc. cit., Franziszeischer Kataster der KG Windisch Bleiberg 72019, Indikacijska skica, list X.

¹⁴ loc. cit., Herrschaft Bamberg, šk. 47, fasc. XXXVIII/165, (Hartneidstein), f. 186.

¹⁵ KLA, Kapitelarchiv Völkermarkt, listina št. 158, 1615 julij 29 (kopija).

¹⁶ KLA, GV-HS 10/17, f. 37. V Rožu se še danes narečno reče

Slika 3: Statuti Slovenskega društva v Celovcu (1848–1850), odlomek.
(KLA, Zbirni arhiv Zgodovinskega društva, fasc. 148, konv. 7)

leznico, je "Klagenfurter Zeitung" o železniški postaji Svetna ves/Weizelsdorf zabeležil: "– tukaj se začnejo dvojezični napisi –".²¹ Po prvi svetovni vojni, in sicer po koroškem plebiscitu, je leta 1934 na primer zanimivo opozorilo na slovensko gledališče ("Igra") v Trati pri Glinjah/Tratten bei Glainach in v Dobrli vesi/Eberndorf.²² In da so na Koroškem v času Prve Republike tudi v uradih razmišljali o učenju slovenskega jezika, kaže prošnja poslanca dr. Angererja za podporo za 32 gojencev učiteljišča v Celovcu, ki so v šolskem letu 1928/29 uspešno končali pouk slovenskega jezika.²³

Pri urejanju arhiva gospostva Pliberk/Bleiburg²⁴ je prišlo na dan veliko "Slovenic", ki jo

lahko tukaj navajam samo v izvlečkih: obvestilo o davkih iz leta 1825/26, prevod knjižice iz leta 1812, ki je bila natisnjena leta 1740 v Kölnu, "Is nemshkiga u to suovensko spraho sprabernjana inu druckana",²⁵ navodilo za "Shupan ali Rih-tar"²⁶ iz leta 1811, obvestilo o škodah zaradi naravnih nesreč iz leta 1826 ali dvojezična karta deželne obrambe v Notranji Avstriji, "List sa deshelski Bran u snotreishem Ostrouskem" iz celovškega okrožja²⁷ iz leta 1808. Tovrstni seznam bi bil lahko še mnogo daljši, ne samo kar zadeva arhiv gospostva Pliberk.

²¹ KLA, Klagenfurter Zeitung z dne 31. 5. 1906, št. 122, 1263.

²² KLA, Kärntner Landesregierung, Präsidium, fasc. 687, 11–1, 4353/24 in 11–1, 6086/24.

²³ KLA, Protokolle der Kärntner Landesregierung, Zvezek. 4, 92. Seja z dne 13. 6. 1929, 3: št. 3.003/Landeschulrat. Šlo je za 504 šilinge.

²⁴ Z urejanjem sem začel sam, večino pa je uredil moj prejšnji

sodelavec dr. Wilhelm Deuer in delo tudi zaključil. Njemu se moram zahvaliti, da me je napotil na to sloveniko.

²⁵ KLA, HA Bleiburg, "Politische" Verbrechen und Vergehen, fasc. XXXIV/212 in XXXV/213; staro urejanje III/49.

²⁶ loc. cit., Gesetz-Sammlung (1768–1820), fasc. CXII, staro urejanje I/8.

²⁷ loc. cit., Militaria, št. 329 oz. Fasc. XLVIII/291 sl.

Slika 4: Pomočniško spričevalo Johanna Kömterja (Celovec/Ljubljana) iz leta 1856. (KLA, Zbirni arhiv Deželnega arhiva, št. 203/9)

Primeri iz kataloga (izbor)

Po teh posameznih primerih, ki so dali sicer reprezentančen, ampak nikakor ne popoln prerez skozi različna zanimiva življenjska področja, naj opozorim še na nekatere kataloge v Koroškem deželnem arhivu²⁸ in njihova "Slovenica":

- **HA Dietrichstein**, šk. 349, fasc. CCCIV/8: "Slowenische Sprache".
- **Zbirni arhiv Deželnega arhiva:**
  1. Memorandum koroških Slovencev o šolskem vprašanju 1958, št. 190/7.
  2. Hugo Paul von Henriquez, Splošni dekreti ter Koroška in Kranjska, št. 219a.
  3. Višja deklinška šola v Celovcu: Spričevalo za Olgo Schrey iz Ljubljane 1886, št. 260/3.
  4. Višja poštna uprava Ljubljana poštne postaji Sachsenburg o uvedbi enotedenske Mallepost (= pisemska pošta; franc. malle, majhni potni kovček za pisemsko pošto; angl. mail)²⁹ med

²⁸ Zahvaljujem se direktorju Koroškega deželnega arhiva, gospodu dr. Wilhelmu Wadlu MAS za pomoč in dovoljenje za fotografiranje.

²⁹ Zahvaljujem se kolegici dr. Evelyne Webernig v Koroškem deželnem arhivu za tozadevne informacije; glej tudi <http://susi.e-technik.uni-ulm.de:8080/meyers/servlet/showSeite?ID=1068016010816>.

- Celovcem in Brixnom, Celovcem in Ljubljano ter med Ljubljano in Salzburgom 1837, št. 264/2 (glej tudi št. 203/1–203/27).
- 5. Johann Kömter († 1863) – pomočniško spričevalo, Ljubljana 1856, št. 203/9. (slika 4)
- 6. "Poročilo o odvedenih" Koroške direkcije za varnost 1951, št. 357.
- 7. Poziv občinskega sveta mesta Ptuj glede meje na Dravi in mest Maribor, Ptuj in Ormož (november 1918), št. 377.
- 8. Gradivo o botaniku Erwinu Aichingerju med drugim glede njegovega protesta proti izselitvi Slovencev v času nacionalsocializma in odgovor Heinricha Himmlerja, št. 362.
- **Zbirni arhiv Zgodovinskega društva fasc. 148, konv. 7:** Slovensko (1848–1850).
- **Rokopisi Zgodovinskega društva (Menhardt):**
  1. HS 3/22: Landtagsverhandlungen in Krain, 16. st.
  2. HS 6/24: Slowenisches theologisches Bruchstück, 15. st. (Celovski ali Rateški rokopis, glej spodaj).
  3. HS 7/37: Thomas Hermaniz, Verzeichnis über die Ortsbenennungen Kärntens in slowenischer Sprache (1856), posvečeno spominu na Urbana Jarnika.

Slika 5: Rokopis Antikrista 1823/1824 – Enoch in Elija, mesto Jeruzalem. (KLA, GV-HS 13/43). Glej Alfred Ogris, *Enoch und Elias auf dem Feuerwagen*, v: *Kärnten-Archiv* 4/20.

4. HS 8/35: (Johann Ritter von Jenull), Benennung der oberkärntner Ortschaften in deutscher und slavischer Sprache; priložena statistika ljubljanskega gubernija, z opombami, okoli 1850.
5. HS 9/5: Windischer Lehenseid 1637.
6. HS 9/39: Dober Legend teh Suetnikou (Legenda Sanctorum), gedruckt zu Köln und Frankfurt 1723.
7. HS 9/40: Nachlaß Urban Jarnigg³⁰ z obsežnimi "Slovenicami" in vario.
8. HS 10/2: Viktringer Kopalbuch von Marburg (1277–1380).
9. HS 10/10: Chronik von Laibach. Inc.: "Alte merkwürdige Geschihten der Haup(t)stadt Laybach. Aemona jetzo Laybach ist von Helden Jasson ... gebaut worden", 18. st.
10. HS 11/2: Chronik von Cilli, 18. st.

³⁰ Glej Erik Prunč, Urban Jarnik (1784–1844). Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache 1–3. *Studia Carinthiaca* 3, Klagenfurt/Celovec 1987–1988.

11. HS 11/7: (Johann Ritter von Jenull), Imena nemška in slovenska vesi, mest, tergov, gor, vod, hribov cele Koroške na nemški in slovenski strani, 19. st.
12. HS 12/13: Shulenje, regierenga inu smert Antikrista 1780.
13. HS 13/43: Prerokuanie od Antechrista inu od njagouah Prerokou 1767, prepis 1823/24.³¹ (slika 5)

Ti kratki pregledi naj bodo dovolj za majhen vpogled v bogastvo arhivskih fondov Koroškega deželnega arhiva, tudi z vidika slovenike. Rokopis, naveden v 2. točki, nas pripelje do najpomembnejšega slovenskega rokopisa v Koroškem deželnem arhivu, Celovškega ali Rateškega rokopisa iz 14. stoletja. Zaradi tokratne prilike se bom z njim podrobneje ukvarjal.

Celovski ali Rateški rokopis

Ko se je Slovenija letos (2004) pridružila Evropski uniji, so bili v podporo razumevanju lastne nacionalne zavesti v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani razstavljeni štirje najstarejši in za slovensko nacionalno zavest najpomembnejši rokopisi.³² Drugi najstarejši slovenski rokopis sploh, Celovski ali Rateški rokopis, je posodil Koroški deželni arhiv.³³ O tem rokopisu bom zaradi njegovega velikega kulturno- in jezikovnozgodovinskega pomena spregovoril nekoliko podrobneje.³⁴

"Czestschena sy Maria, gnade pallna, gospod s tabo, segnana sy mey senamy yno segnan ye sad twoyga telessa Jesus Christus. Amen."³⁵ – To je izvirno besedilo ene treh molitev, ki so v Celovškem rokopisu (imenovan tudi Rateški rokopis) zdaj že skoraj 650 let ohranjene v skoraj nespremenjeni obliki. Te tri molitve so Očenaš, Zdravamarija in predtridentinska Apostolska vera.

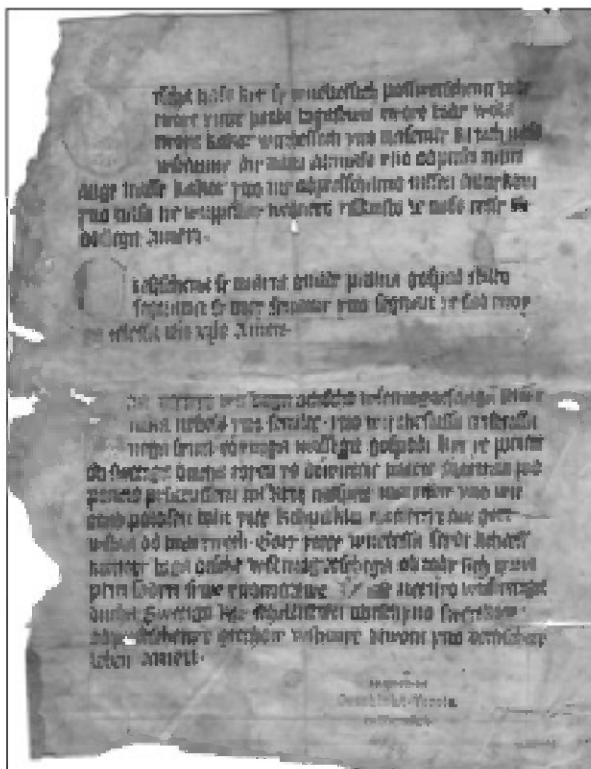
³¹ Glej Alfred Ogris, Woher stammte der Kärntner „bukovnik“ Matthias Schegar/Matija Žegar?, v: *Carinthia* I 1998, 445–463.

³² Rojstni list slovenske kulture. Razstava slovenskih srednjeveških spomenikov ob pridružitvi Republike Slovenije Evropski uniji: Brižinski spomeniki, Celovski (Rateški) rokopis, Stiški rokopis, Čedadski (Černjejski) rokopis. Razstavnica katalog, Ljubljana 2004. Katalog je izšel v štirih jezikih (v nemščini, slovenščini, italijanščini in angleščini).

³³ Direktor Koroškega deželnega arhiva dr. Wilhelm Wadl me je prosil, naj za simpozij, ki je spremljal razstavo, pripravim referat o Celovškem/Rateškem rokopisu; to sem rad storil. Glej tudi prispevek v katalogu (in op. 32): Alfred Ogris, Celovski (Rateški) rokopis, 19–22.

³⁴ Ker predavanje do zdaj še ni bilo natisnjeno, je natisnjeno zdaj, in sicer povzeto v bistvenih delih in nekoliko skrajšano.

³⁵ Kärntner Landesarchiv (KLA), GV-HS 6/24. Besedilo tu ni podano po strogo izdajateljskih pravilih, ampak v obliki, ki je zaradi lažje berljivosti prilagojena današnjemu jeziku (npr. ločevanje besed, ločila itd.)

Slika 6: Celovski ali Rateški rokopis (1362–1390). (KLA, GV-HS 6/24) (vse fotografije: Johann Stermetz, KLA/Koroški deželni arhiv)

V današnji obliki se Zdravamarija glasi tako: Zdrava Marija, milosti polna, Gospod je s teboj, blagoslovljena si med ženami in blagoslovljen je sad tvojega telesa Jezus. – Ti dve molitvi z ganljivo prodornostjo ponazarjata kontinuiteto, ki je značilna za ta preprosta in jasna liturgična besedila. Razen obeh kulturnozgodovinsko pogojenih sposojenk "gnada"³⁶ (Gnade, milost) in "žegnan"³⁷ (gesegnet, blagoslovljen, dvakrat) se je besedilo ohranilo v skorajda nespremenjeni obliki, če odmislimo besedo na začetku "češčena",³⁸ ki pa se danes moli še v "Angelus Domini" in se še naprej uporablja pri cerkvenem petju. "Češčena" združuje oba pomena, "pozdrav" in "čaščenje", v eni besedi; to se še danes izraža v

³⁶ Oswald Gutschmann, Deutsch-windisches Wörterbuch..., Celovec 1789, 501; Hildegard Sriedter-Temps, Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts ... an der Freien Universität Berlin, Berlin 1963, 129; Hieronymus Megiser, Slovenisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch, obdelava Annelies Lägroid. Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes VII, Wiesbaden 1967, 27 in 249.

³⁷ loc. cit., 277; 250; 170 in 311.

³⁸ Slovar slovenskega knjižnega jezika I (A–H), Ljubljana 1970, 290.

tako imenovanem "angleškem pozdravu".

Današnji papež, sam Poljak, je večkrat opozoril, da so bili Slovenci prvo slovansko ljudstvo v Evropi, ki mu je bila oznanjena krščanska vera. Ta ugotovitev se v veliki meri ujema z zgodovinskimi dejstvi, saj so bili karantanski alpski Slovani tisti, ki so že sredi 8. st. prišli v stik s krščanstvom. Terminološko netočnost je treba dopuščati, saj so bili alpski Slovani v veliki meri predhodniki Slovencev. Salzburška škofija je v tekmovanju z Oglejem, ki se je lahko ponašal s starejšimi pravicami še iz rimskega časa, pokristjanjevala v Karantaniji. Škof Modest je, kot nam poroča okoli leta 870 napisani "Conversio Bagoariorum et Carantanorum",³⁹ zgodovina spreobrnitve Bavarcev in Karantancev, posvetil tri cerkve: v Gospe Sveti/Maria Saal, v "Liburnia civitate" (Št. Peter v Lesju/St. Peter in Holz) in tretjo "ad Undrimas" (domnevno pri Pölsu na Štajerskem).

Ni naključje, da sta danes dve teh treh cerkva na današnjem Koroškem, ki je bilo tudi središče kneževine alpskih Slovanov Karantanije, in sicer v Krnskem gradu na Gosposvetskem polju/Karnburg auf dem Zollfeld. Ko se je leta 743 končala politična samostojnost te kneževine, ker so karantanski Slovani Bavarce prosili za vojaško pomoč proti Avarom, je kot posledica teh dogodkov duhovnik Lupo dva predstavnika karantanske knežje hiše, Cheitmar in Cacatius (Hotimira in Gorazda?), kot talca v salzburškem samostanu Herrenchiemsee na Bavarskem poučil o krščanstvu in ju spreobrnil. Po njuni vrnitvi v Karantanijo je bil to začetek drugega pokristjanjevanja dežele in njenega pretežno slovanskega prebivalstva. Hkrati pa je bil to tudi začetek splošnega razvoja, ki je kasneje pripeljal do Brižinskih spomenikov, Celovškega, pa tudi Ljubljanskega oz. Stiškega rokopisa.⁴⁰ Ne glede na današnje meje so tukaj korenine zgodnjega pismenstva slovenskega naroda, ki v rastoči Evropi odpihnejo prah s starih kulturnih vezi. Da so imele pri tem vodilno vlogo cerkvene ustanove, kot so škofije, npr. Salzburška, Freisingška in Bamberška škofija, kasneje tudi Ljubljanska, samostani, kot je npr. Innichen, in duhovniki, izhaja iz zahodne duhovne in kulturne zgodovine.⁴¹

Preden si torej približje ogledamo Celovski rokopis, bi rad pojasnil ta nespোরazum: v javnem mnenju, zlasti v Avstriji in tudi na Koroškem, je pogosto vtis, da prihaja Slovenija s širitvijo Evropske unije "v Evropo". Pred kratkim se je

³⁹ Herwig Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Wien–Köln–Graz 1979, 44 f.

⁴⁰ Ivan Grafenauer, *Celovski rokopis iz Rateč*, v: *Literarno-zgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 315 sl.

⁴¹ Alfred Ogris, *Die Kirchen Bamberg, Freising und Brixens in Kärnten*, v: *Neues aus Alt-Villach*. 37. Jahrbuch des Museums der Stadt Villach, Villach 2000, 84 sl.; prav tako v: *Kärntner Jahrbuch für Politik* 2000, Klagenfurt 2000, 139 sl.

npr. naslov oddaje v zvezi s Slovenijo na avstrijski televiziji glasil: "Dobrodošli v Evropi".⁴² To je popolnoma zgrešeno in izraz nezgodovinskega mišljenja. Državno ozemlje Slovenije, pa naj bo to Kranjska, Štajerska (južni del) ali Primorje, je bilo vedno del evropske zgodovine, in sicer v vseh svojih fasetah.⁴³ Po svoje je bilo to območje neke vrste rele med srednjo Evropo, ki je dolga stoletja nosila avstro-ogrski pečat, in jugovzhodom v smeri Balkana. Nekdanji slovenski veleposlanik na Dunaju, gospod Ivo Vajgl, je pravilno povedal: "Od nekdanj smo popolnoma integrirani v zahodno Evropo."⁴⁴ Tudi v nekdanji Jugoslaviji je lahko Slovenija v skromni svobodi razvijala svoje značilnosti. Slovenski generalni konzul v Celovcu, Jure Žmauc, pa je dejal, da se izgubljena hči (Slovenija) zdaj vrača v družino.⁴⁵ Kvečjemu lahko torej rečemo: "Dobrodošli v Evropski uniji."

Na križišču treh velikih evropskih kulturnih krogov, germanskega, slovanskega in romanskega, je tudi tisto območje, ki je postalo odločilno za nastanek in zgodovino učinkovanja Celovškega rokopisa. Danes o tem območju v evropskem duhu govorimo kot o "tromeji". Pri tem mislimo na Zgornjesavsko dolino vse čez do Kanalske doline, spodnjo Ziljsko dolino z območjem okoli Beljaka in končno okoli Celovca, kjer danes v Koroškem deželnem arhivu hranijo dragoceni rokopis.

Celovski (ali Rateški rokopis) je za Brižinskimi spomeniki in pred Stiškim (Ljubljanskim) rokopisom drugi najstarejši slovenski srednjeveški spomenik pismenstva.⁴⁶ Njegovo dvojno poimenovanje po eni strani izhaja iz kraja, v katerem ga hranijo (Koroški deželni arhiv, poprej arhiv Zgodovinskega društva za Koroško), po drugi strani pa po domnevnem, vendar ne potrjenem kraju nastanka (Rateče/Ratschach). Da se rokopisi, kadar njihov izvor ni zanesljiv, poimenujejo po krajih njihovih arhivov, je mednarodno običajno, kot je na primer razvidno iz treh rokopisov Pesmi o Nibelungih (Sanktgallenski, Münchenski in Karlsruejski rokopis).

Celovski/Rateški rokopis je nastal med letoma 1362 in 1390; sestoji iz enega samega lista, iz pergamenta. Predpogoj za njegov nastanek moramo tako kot pri Brižinskih spomenikih iskati v že omenjenem pokristjanjenju karantanskih Slovanov. Poleg tega je sinoda v Mainzu (813) po-

leg latinščine dovolila tudi molitve v materinščini.

Z raziskovanjem tega pisnega spomenika, ki je tako pomemben za slovensko kulturno zgodovino, so se ukvarjali številni raziskovalci, zlasti Gregor Krek⁴⁷ in Ivan Grafenauer,⁴⁸ Grafenauer tako, da je k sodelovanju pritegnil tudi strokovnjake s področja jezikoslovja in paleografije. Če na kratko povzamem, je stanje v raziskovanju tako:

Karl Baron Hauser je konec leta 1880 v Arhivu Zgodovinskega društva za Koroško med različnimi arhivalijami iz Milštatta (Millstatt) našel pergamentni list s slovenskimi molitvenimi obrazci. Že v naslednjem letu so ga dobili na voljo slovenski raziskovalci⁴⁹ (Gregor Krek, Jakob Sket). Kako in kdaj je prišel v last Zgodovinskega društva za Koroško, ni jasno, na vsak način pa med 1844, letom ustanovitve društva, in 1880, letom, ko je bil list najden. Težko je reči, ali je rokopis prispel v arhiv že pri prvem pozivu k zbiranju gradiva Zgodovinskega društva, da bi ustvarili "Archivum Carantanum" (ta je do leta 1846 obsegal že 10.000 arhivalij), vendar to ni izključeno. List je bil del kodeksa (misala?), ki so ga verjetno nazadnje uporabljali v Ratečah.⁵⁰ Na to kažejo z letnicama 1467 in 1471 datirani zapisi na zadnji strani pergamentnega lista, ki v stolpcih navajajo podatke o članih Marijine bratovščine v "Ratatscha(ch)" (Rateče/Ratschach) in o Apostolski bratovščini prav tam. To bi bila lahko Tomaževa bratovščina, znana po patronu romanske pokopališke cerkve v Ratečah, ki se prvič omenja leta 1390.

Rateče so do tega leta kot podružnična cerkev spadale k župniji Marija na Zili/Maria Gail blizu Beljaka na Koroškem.⁵¹ Celotno rateško diecezo so najkasneje do 12. stoletja v glavnem poselili priseljenci iz Koroške, zlasti iz župnij Marija na Zili in Št. Janž na Zili/St. Johann an der Gail. Blizina rateškega območja Koroški je olajšala ta razvoj in logična posledica je bila, da je rateško narečje postalo narečje koroških Slovencev. Jezikovne raziskave Zgornjesavske doline, ki jih je nazadnje opravljal Tine Logar,⁵² potrjujejo te koroške jezikovne značilnosti, ki so jih ugotavljali že prejšnji raziskovalci. Te značilnosti se

⁴² ORF Kärnten, oddaja z dne 5. 4. 2004 ("Kärnten heute").

⁴³ Erich Zöllner, Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, 8. natis, Wien 1990, 78 sl.

⁴⁴ KLA, Kärntner Tageszeitung z dne 25. 4. 2004, Sonderthema: "Willkommen Slowenien! Добродошла Slovenija!", 28.

⁴⁵ loc. cit.

⁴⁶ Glej tudi prispevke v katalogu k razstavi (kot op. 31). Prim. Anton Slodnjak, Geschichte der slowenischen Literatur. Grundriß der slawischen Philologie und Kulturgeschichte, izd. Max Vasmer, Berlin 1958, 41 f.

⁴⁷ Gregor Krek, O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega, v: Kres. Leposloven in znanstven list, I. letnik, št. 3. V Celovci (*sic!*) 1881, 173–190. Gospodu Petru Kerscheju iz Koroškega deželnega arhiva se zahvaljujem za pomoč pri bibliografskem raziskovanju.

⁴⁸ Grafenauer, Spisi, kot op. 39.

⁴⁹ Jakob Sket, Eine neuslovenische Handschrift des kärntnerischen Geschichtsvereines zu Klagenfurt, v: Carinthia 1881, 253–256.

⁵⁰ Glej Grafenauer, Spisi, kot op. 39, 317 sl.

⁵¹ Ivan Grafenauer, Die Reichweite der Urfarre Maria Gail im Süden, v: Carinthia I 1957, 261–256.

⁵² Grafenauer, Spisi, kot op. 39, 316.

širijo celo do območja Dovja/Lengenfeld. Tudi freisinški naseljenci iz Dolenjske so tukaj pustili svoje jezikovne sledi, kot je pokazal Logar ob primeru dolenjskega "ej" za starocerkvenoslovenski "ě".

S prenosom župnije Rodina v Radovljico/Radmansdorf je najkasneje od 1296 dušnopastirsko središče Zgornjesavske doline tukaj. Koroški grofje Ortenburžani so imeli v Radovljici v lasti Lipniški grad/Schloß Waldenberg; od tam so zlasti v 14. stoletju pospeševali kolonizacijo doline. Podobno se je takrat dogajalo tudi v Kočevju/Gottschee. Freisinška škofija je imela že od 11. stoletja posest v Dovju. Grof Friderik Ortenburški je v soglasju z duhovščino podružnično cerkev v Ratečah, ki je doslej spadala k Mariji na Zili, odstopil župnijski cerkvi sv. Marije v Kranjski Gori/Kronau. To je listina patriarha Janeza Sobeslava iz Ogleja iz leta 1390 utemeljevala tako, da so zaradi gorovja med Ratečami in Marijo na Zili razdalje prevelike in da to otežuje dušnopastirske dejavnosti.⁵³ Tako maše, krščanski nauk, krsti in pogrebi zlasti pozimi zelo trpijo. Temeljni kamen za ta razvoj je že 1362 položil patriarh Ludvik della Torre, saj je dušno pastirstvo po dolini navzdol (župniji Radovljica in Dovje) prenesel na župnika Henrika iz Radovljice in njegove naslednike.⁵⁴

Raziskave na podlagi Krekovich, Ramovševih, Slodnjakovih in Grafenauerjevih izsledkov izhajajo iz tega, da je treba nastanek Celovškega (Rateškega) rokopisa umestiti v obdobje okoli leta 1370⁵⁵ in da je bila želja po jezikovnem poenotenju molitvenih obrazcev odločilna za kodificiranje treh molitev v slovenskem jeziku. Pri tem naj bi šlo zlasti za odpravo razlik med ziljskim in gorenjskim narečjem. Najočitnejši je tu "Yast" v apostolski veri, ki bi se moral po ziljsko glasiti "jðs" (prim. tudi gospod – gospued). Molitve so napisane v gotski minuskuli, ki se je uporabljala kot knjižna pisava. Pravopis je nemški, podajanje slovenskih glasov pa je delno nedosledno. Novo datiranje, ki je nadomestilo prejšnje, ki je kazalo na 15. stoletje, je s paleografskimi raziskavami podprl Milko Kos.⁵⁶

Ivan Grafenauer, ki je leta 1980 strnil vedenje o nastanku rokopisa in ga obogatil s svojimi raziskovalnimi izsledki, predlaga ta možni scenarij⁵⁷: župnik iz Ziljske doline je svojega kolega iz Kranjske Gore prosil, naj mu priskrbi molitvene obrazce, iz katerih bi izhajale prevladujoče gorenjske jezikovne značilnosti. Manjši dolenjski jezikovni vpliv je verjetno izhajal iz Dovja. Župnik iz Ziljske doline je nato predlogo prepisal, zato lahko ugotovimo le malo značilnosti sloven-

skega jezika iz Ziljske doline. Potem je verjetno prosil pisarja iz bamberškega Beljaka (ki očitno ni znal slovensko), naj besedilo v gotski knjižni pisavi napiše na zadnji list kodeksa (misala?), ki je bil last župnije Marija na Zili in so ga v Ratečah uporabljali v bogoslužju. Na ta način bi lahko pojasnili tudi napake v besedilu, ki jih je verjetno poskušal popraviti že župnik iz Ziljske doline. Čeprav prevladujejo gorenjske jezikovne značilnosti na škodo dolenjskih in ziljskih značilnosti in kažejo na izvor rokopisa iz Rateč in okolice (morda iz Kranjske Gore?), pa še vedno ni čisto izključen tudi izvor z jugozahodne Koroške (Ziljska dolina?). Torej so bile pri nastanku rokopisa verjetno udeležene tri osebe (dva duhovnika in en prepisovalec).

Še pripomba o molitvah samih⁵⁸: tako Očenaš kot Apostolska vera sta povezana že z molitvenimi obrazci s konca 8. stoletja, Zdravamarija pa s tistimi iz 12. stoletja. Pri Očenašu zbuja pozornost uporaba besede bogastvo ("bogastwu") namesto kraljestvo (adveniat regnum tuum), prav tako edner ("wednero") za nullus, nemško keine (deheine). To obliko je poznal še Korošec Oswald Gutschmann 1789 v svojem delu "Deutschwindisches Wörterbuch"⁵⁹ (kein, keiner – obeden, odniri ...). In v benediktinskem samostanu Št. Pavel v Labotski dolini/Lavanttal obstaja različica očenaša, ki ustreza naši: "in dehai cholung/chorung" (glej "wednero ysskusbo" – v ednero iskusbo v Celovškem rokopisu). To frazo najdemo tudi v Abrogansu iz St. Gallna iz leta 790, kjer v Očenašu v stari visoki nemščini beremo: "... ni unsih firleiti in khorunka..." (ne zapelji nas v skušnjavo – "ne wuppellay wednero ysskusbo"). Nadaljnje besedilne analize najdemo pri G. Kreku.⁶⁰

V Apostolski veri najdemo dele, ki spominjajo na Brižinske spomenike (verujo namesto verujem), in tudi dele, ki spominjajo na starinsko rezijško slovenščino. Krek meni, da je treba posebej poudariti, da je tako "noriška" (alpsko-slovanska-karantanska) stara slovenščina kot panonska poznala aorist; lahko ga dokažemo tako v veri kot v Brižinskih spomenikih (dolu ide – descendit, gori vsta – resurrexit, gori jede – ascendit). Poleg tega zasledimo tudi nekaj arhaičnih jezikovnih oblik, kot je "na križ razpet" namesto "križan", kot je pokazal Krek.⁶¹

Pri Ave Mariji, katere posebnosti smo omenili na začetku, manjka "Sveta Marija, Mati božja", ki je postala običajna šele po 1508, morda pa šele po pomorski bitki pri Lepantu proti Turkom (1571).

⁵³ loc. cit., 319 sl.

⁵⁴ loc. cit., 320 f.

⁵⁵ loc. cit., 351.

⁵⁶ loc. cit., 352 sl.

⁵⁷ loc. cit., 351.

⁵⁸ Z jezikovnega vidika se je s Celovškim rokopisom največ ukvarjal Gregor Krek in opozoril na nekatere posebnosti; op. 46.

⁵⁹ Gutschmann, 154.

⁶⁰ Kot op. 57.

⁶¹ loc. cit., 179 sl.

Naj poudarim, da je v besedilu tudi nekaj germanizmov oz. nemških izposojenk v slovenščini, ki jih lahko delno najdemo še pri Primožu Trubarju v 16. stoletju (npr. "gnada"). Omenil bom te: "gnade" v roditelju (za milost/Gnade) in "segnan" (žegnan – blagoslovljen/gesegnet) v Ave Mariji, v Apostolski veri "martran"⁶² (mučen/gemartert, za mučiti/martern), "grab" (Grab/grob) in "leben" (življenje/Leben). S tem v zvezi naj opozorim še na podvojitve samoglasnikov in soglasnikov, ki jih slovenščina ne pozna, v Celovškem rokopisu pa jih večkrat opazimo: npr "wnebessich" z dvojnimi s, "semlee" z dvojnimi e, "swettige" z dvojnimi t itd.

Zdaj pa se posvetimo zelo izpovedni zadnji strani pergamentnega lista, ki je popisana od 15. stoletja. Iz imenoslovnega zornega kota je tukaj nekaj zapisov, ki so vredni omembe, saj opozarjajo na že takrat znano tesno prepletanje treh velikih evropskih kulturnih krogov, ki se odraža v tem malem vsakdanu rateške bratovščine: germanskega, slovanskega in romanskega. Poleg latinskih oblik imen, kot so Martinus, Gregorius, Henricus, Augustina itd., najdemo tukaj tudi nemška in slovenska imena; ta so v večini. Pri tem je opazno, da je del krstnih imen izpričan v nemški in slovenski obliki, to pa je dokaz mirnega soobstoja in sožitja. Potem ko so list zložili, so začeli v 15. st. popisovati najprej desni (sprednji) stolpec, nato pa levega (zadnjega), pri čemer leto 1467 zaznamuje začetek zapiskov. Tovrstni zapiski bratovščin so bili namenjeni za podlago molitev pri spominskih, zlasti tako imenovanih "tihih mašah". Krek opozarja, da je bilo v okolici več takih bratovščin, npr. v Lescah, Radovljici itd.

Omembe vredna sta dva zapiska, ki se nanašata na duhovnika: v desnem stolpcu na župnika Nicolausa v "Nak...", to moramo mogoče razumeti kot Nak(las), danes Naklo, ki je 1364 izpričano tudi v listinah. V levem stolpcu izvemo, da je župnik v "Wurczen" (Wurzen/Podkoren) 4. 2. 1471 umrl; rimska številka LII neposredno po datumu ostaja nepojasnjena, razen če se nanaša na starost duhovnika (52 let). Enako opažamo pri zapiskih Dorothee; umrla je prav tako 1471 v isti starosti (?). Na podlagi teh zapiskov so kot o krajih nastanka rokopisa poleg Rateč začeli razmišljati celo o Podkorenu in Naklem.

Omenjeni sezname imen nam dajo zanimiv vpogled. Med nemškimi krstnimi imeni – kolikor jih lahko zaradi slabo ohranjenega pergamenta preberemo – najdemo ta: Elysabeth/Elspet, Oswald, Michel, Dorothea, Thomas, Anna, Laurencz, Peter, Katharina, Enczy, Margaretha, Gerdraut, Jacob, Helena, Erhart, Leonhard in Anthony; krstno ime Kuna, slovensko obliko za Kunigunde, lahko pojasnimo zaradi bližine bamberškega območja na Koroškem (Beljak, Pod-

kloster/Arnoldstein, Kanalska dolina/Kanaltal), tam so namreč cesarski par Henrika in Kunigundo posebej častili. O tem priča tudi romanska upodobitev para v stari župnijski cerkvi bamberškega premonstratskega samostana Grebinj/Griffen na Spodnjem Koroškem. Henrik in Kunigunda sta bila edini cesarski par v nemški zgodovini, ki je bil že okoli 100 let po smrti razglašen za svetega.

Poleg bamberških vplivov, ki so na območju okoli Beljaka, Podkloštra in Kanalske doline glede na prehod proti Italiji nesporni, je zanimiv tudi pojav krstnega imena Erhard. Pri tem gre za patrocinijski, ki je v naših krajih redek in se je v širši okolici pojavljal samo v koroškem rudarskem naselju Slovenji Plajberg/Windisch Bleiberg. Prav v 15. st. pa je neki meščan iz Beljaka z istim imenom, mojster Erhard, v Čedadu ustvaril arhitekturno mojstrovino, saj je zgradil še danes prevozen most čez Nadižo, Ponte Diavolo. Spričo takih vzorov izbiranje imen na tak način ni izključeno.

Med slovenskimi imeni moramo v prvi vrsti omeniti ime Swetka (Cvetka, dvakrat), Mathia, Luka, Juri, Lena, Geory, Jerney in Ursa. Posebej izrazita so dvojna imena, kot Nesa (Neža) – Agnes, Hanse Pittenpach – Janes (Janez) in Gera (Jera) – Gerdraut. Poleg Rateč in Podkorena je omenjen še kraj "Crisna"; v njem se verjetno skriva slovenski "Križ" (Kreuz).

Nadaljnja usoda rokopisa med iztekajočim se 15. st. in odkritjem v Arhivu Zgodovinskega društva za Koroško ni znana. Domneva se,⁶³ da je bil v času turških vpadov prenesen na Koroško, mogoče v samostan Podkloster, in da je po ukinitvi samostana (1783) tekom jožefinske cerkvene politike po do zdaj neznanih poteh pristal v arhivu zgodovinskega društva. Na vsak način je Celovški/Rateški rokopis eden najpomembnejših slovenskih pisnih spomenikov srednjega veka. Žal še do danes nimamo popolne in sodobne izdaje tega rokopisa, in sicer ne sprednje in ne zadnje strani pergamentnega lista.

Kakšen pomen ima Celovški/Rateški rokopis na splošno? Tovrstni stari pisni spomeniki so že davno prerasli svoj zgolj liturgični pomen in simbolno predstavljajo kulturno tradicijo slovenskega naroda. Ta je od nekdaj vključena v zahodno kulturo, kulturo, ki jo je krščanstvo bistveno zaznamovalo in je v stoletjih preživela številne politične sisteme. Rokopisi, tako kot pisni spomeniki na splošno, spadajo k najpomembnejši narodni kulturni dediščini. Škrbno so shranjeni v arhivih in so dostopni raziskovanju. Neodvisno od vseh prelomov in preobratov simbolizirajo kontinuiteto in so trajne priče kulturne usmeritve skozi stoletja – in usmeritev Slovenije je zahodna.

⁶² Striedter-Temps 177, Megiser/Lägreid 277.

⁶³ Grafenauer, Spisi, kot op. 39, 356.